

РЕЦЕНЗИИ

Георги Бакалов. Византия. Културно-политически очерци. София, "Век 22", 1993, 454 стр.

ГЕОРГИ БАКАЛОВ

ВИЗАНТИЯ

КУЛТУРНО-ПОЛИТИЧЕСКИ
ОЧЕРЦИ

ИЗДАТЕЛСКА КЪЩА
"ВЕК 22"

Българската медиевистика в последно време може да се похвали с появата на няколко книги, които са посветени на Византия. Културният читател (не само тесният специалист) ще разшири представата си за тази хилядолетна империя в цялата сложност на развитието ѝ, а не само във връзка със събития от българската история, както обикновено се прави. Или обратно: за да се разбере в дълбочина, и то от българска гледна точка — формирането на Европа, нужно е по-разширено опознаване на хоризонтите Изток-Запад.

Книгата на Георги Бакалов, която се включва в поредицата "Studia Slavica — byzantina et maedievalia europensia" на Центъра за славяно-византийски проучвания

"Иван Дуйчев", заслужава специално внимание. Независимо че в подзаглавието четем, че става дума за очерци, читателят намира десет глави, тясно свързани помежду си, които дават цялостна и последователна представа за авторската историческа концепция.

След един традиционен преглед на византиноведението до периода на Втората световна война, авторът преминава към същността на проблемите, които го интересуват. Той е отделил значително място на елинистическия субстрат във формирането на византийската доктрина на властта (гл. 8). Византия — теократична монархия — дължи много на елинистическия модел. Убедително е показано, че самата теория за самодържавието почива на традиционни източни постановки (и отчасти на антични реминисценции) за идеалната държава. Пак по линията на елинистическия Изток е проследена подмяната на полиса и полисната идеология с териториалната монархия от времето на Александър Македонски и отзвукът, който има тази монархия в изграждането в ранна Византия на култа към владетеля, пищността в Цариградския двор и пр.

Същевременно обаче е проследена “монархизацията на едноличната власт” (заглавие на гл. 7) в духа на римската имперска традиция, като се започне от принципата на Август и се стигне до домината на Диоклециан.

След тази основна постановка е проследено изграждането в следващия период на византийската политическа теория. Споменава се времето на император Ираклий, който изоставя латинската терминология и за пръв път се титулува “василевс” и “Нов Константин”. Обяснението е добро: “С второто очевидно се прави аналогия с делото на първохристиянския император Константин Велики и се подчертава приемствеността на властта и държавата” (с. 293).

Понеже се извлича на преден план императора-християнин и защитник на християнството, подчертавам, че гл. 2, която е озаглавена “Християнството като културно-политически феномен и римо-византийската история”, дава успешен синтез за основните теологически постановки на новата религия, въведена първоначално като равноправна, а после и като държавна, както и за цялостното изграждане на духовния живот в ранна Византия.

В този контекст е поставен логично проблемът за иконоборството, като ударението е поставено на политическите фактори, които разгарят продължителната борба между иконоборци и иконопочитатели.

В отношенията държава-църква и “симфонията” между двете власти — една постановка, в която теорията е извлечена на преден план (с. 349) — заслужава да се отбележи по-специално направения паралел със западната императорска власт. На Запад е по-изявена самостоятелността на Църквата и дори подчинеността на светските власти, или — както е приведен един цитат от Амвросий Медиолански — “Императорът стои не над Църквата, а в Църквата” (с. 348). Разликите между западната и византийската Църква са проследени и в ред други явления (пълна църковна власт на папата в сравнение с юрисдикционната власт на Цариградския патриарх, целибатът на западното духовенство, устройството на манастирите и др.). Така става ясно какви са далечните “предпоставки” за схизмата. Преди да се стигне до съдбоносната 1054 г. те проличават още в отношенията между патриарх Фотий и папа Николай I (бих добавила, че те проличават още на Сердикийския събор, както е отбелязал самият църковен историк Созомен). Но докато сравнителните изследвания, които имаме по тези въпроси се ограничават обикновено със схизмата от 1054 г., Г. Бакалов е продължил да ги проследява във времето. Макар и накратко, той показва, че от XIII в. Цариградската църква поема функциите на консолидиращ фактор и като такъв тази Църква изиграва своята роля в изграждането на гръцко национално съзнание. Това е много интересна постановка, която заслужава да се разгледа по-подробно.

Пак в духа на отношенията държава-църква и държава-поданици е поставен важният проблем за супремацията на държавната власт във Византия. Тук стои понятието “ойкумене”, тук се поставя въпросът неограничена ли е тази власт. А отговорът е, че тя става естествено ограничена, когато съсловната аристокрация налага своите изисквания относно функциите на василевса. Интересни сравнения от стария завет показват как се стига до “богоизбраничеството” на монарха във Византия. А това е още един елемент, който допълва разгледаните по-горе: стига се до завършен вид при изграждането на държавната доктрина. Би било полезно, ако се проследеше това развитие в отношенията централна власт — поземлена аристокрация и в късновизантийския период, когато при условията на децентрализъм действителността еволюира по съвсем различен начин в изграждането на държавните структури на Балканите (въпреки че основното схващане за “превъзходството” на василевса в Цариград не изчезва напълно).

Пожеланията, които изказвам в този дух, биха били обаче трудно осъществими, като се има предвид обемността на труд от този вид, а и като се вземе предвид фактът, че за периода XIV — XV в. обобщителните трудове, върху които Г. Бакалов би се опрял, са сравнително по-малко.

Главите, посветени на културата, са поставени логично в контекста на общото политическо и духовно развитие. И тук разказът не се ограничава в предаване на факти и дати, а предлага последователно изложение за формиране на манталитета на византиеца от висшите среди, а също и на “средния” монах-четец и съставител на хроники, жития и пр., т. е. онези прослойки, които участват в изграждането на официалната култура. Приветствам главата “Римската култура като предпоставка за византийската”, защото тя е в унисон с цялостното изложение за политическите и духовни структури във Византия. Внимателно е подходено към самото определение за римска култура, без да има надценяване или отричане, а е наблегнато на взаимодействието главно на гръцко-римската провинциална култура. Подробно е проследена промяната в мисленето, когато се налага християнският мироглед. И отново успешно са показани разликите между западното и източното богословие, когато става дума за Спасението и не в по-малка степен тази привидна хомогенност в лоното на християнството. Защото немалко място в тази хомогенност (или липса на хомогенност) заема това, което авторът нарича “плебейско-народно направление” — основа и начало на повечето ереси в средновековието.

Последната глава, която е посветена на византийската култура, отново се връща на римското начало, а оттам и на етапите, по които върви развитието на оформилата се вече византийска култура с характеристиките ѝ за

различните периоди. В края, макар и накратко, е направен паралел със западната средновековна култура. Специално внимание е отделено на изкуството и иконописта.

Наред с напълно положителната ми оценка, към книгата на Г. Бакалов изказах някои пожелания за разширение на материала в хронологическите му граници. При разглеждането на труд от този вид могат да се предявят различни изисквания, защото — за да си послужи с едно изказване на покойния гръцки византолог Д. Закитинос — във всеки синтез има неминуемо по-силни и по-слаби страни. Някой би търсил напр. критичен апарат след всяка глава. Но един изчерпателен критичен апарат би утежнил много изданието. А трябва да се признае, че книгата е оформена по много приятен начин (разбира се, при сегашния темп на книгопечатането сме свикнали да не обръщаме внимание на печатните грешки).

Василка Гълкова-Заимова